

Прамовы

Свабода і Праўда

- неагучаная прамова, падрыхтаваная да ўрачыстасці з нагоды 70-й гадавіны
Катынскага расстрэлу на польскіх вайсковых могілках у Катыні

1. Гэта было 70 год таму. Іх забівалі – раней звязаных – стрэлам у патыліцу. Так, каб крыві было мала. Пазней – надалей з арламі на гузіках мундзіраў – складвалі ў глыбокія ямы. Тут, у Катыні, такіх смярцей было 4 400. У Катыні, Харкаве, Тверы, Кіеве, Херсоне і Мінску – усяго 21 768. Забітыя – гэта грамадзяне Польшчы, людзі розных канфесій і розных прафесій; вайскоўцы, паліцэйскія і цывільныя асобы. Сярод іх генералы і звычайныя паліцэйскія, прафесары і вясковыя настаўнікі. Ёсць вайсковыя святары розных канфесій: каталіцкія капеланы, галоўны рабін Войска Польскага, галоўны ўніяцкі капелан і галоўны праваслаўны капелан. Усе гэтыя злачынствы – здзейсненыя ў некалькіх месцах – мы сімвалічна называем Катынскім расстрэлам. Іх аб’ядноўвае грамадзянства ахвяр і адно і тое ж рашэнне адных і тых жа злачынцаў.

2. Злачынства здзейснілі па волі Сталіна, па загадзе вышэйшых улад Савецкага Саюза: Палітбюро ЦК УКП(б). Рашэнне прынялі 5 сакавіка 1940-га, па заяве Лаўрэнція Берыя: расстраляць! У абгрунтаванні напісана: “гэта заклічэнне ворагі савецкай улады”.

3. Гэтых людзей забілі без працэсаў і прысудаў. Яны былі забіты з парушэннем праў і канвенцый цывілізаванага свету. Чым з’яўляецца смерць дзясяткаў тысяч чалавек – грамадзян Польшчы – без суда? Калі гэта не генацыд, то што ім з’яўляецца?

4. Мы пытаем, не перастаём пытаць: чаму? Гісторыкі называюць злачынныя механізмы камуністычнага таталітарызму. Частка яго ахвяр ляжыць побач, таксама ў Катынскім лесе. Гэта тысячы рускіх, украінцаў, беларусаў, людзей іншых нацыянальнасцей. Аднак крыніцай злачынства з’яўляецца таксама пакт Молатава-Рыбентропа, які прывёў да чацвёртага падзелу Польшчы. Ён з’яўляюцца імперскія, шавіністычныя намеры Сталіна. Катынскі расстрэл з’яўляецца – пра гэта пісаў выключаны ў апошнюю хвіліну з эшалона смерці прафесар Станіслаў Свяневіч – часткай “аперацыі (...) па ачышчэнні прасторы для далейшай экспансіі савецкага імперыялізму”. Ён з’яўляецца ключавым элементам плана па знішчэнні свабоднай Польшчы: дзяржавы, якая – з 1920-га – стаяла на шляху да захопу Еўропы камуністычнай імперыяй. Таму НКУС спрабуе здабыць палонных: няхай падтрымаюць планы захопу. Аднак афіцэры з Казельска і Старабельска выбіраюць гонар, захоўваюць вернасць Радзіме. Таму Сталін і яго палітбюро, каб адпомсціць непераможаным, вырашаюць: расстраляць іх. Магіламі з’яўляюцца ямы смерці ў Катыні, пад Харкавам, у Медным. Гэтыя ямы смерці павінны былі стаць таксама магілай Польшчы, незалежнай Рэчы Паспалітай.

5. У чэрвені 1941 года Германія напала на СССР: саюзнікі жніўня 1939-га становяцца заклічымі ворагамі. СССР становіцца членам антыгітлераўскай кааліцыі. Урад у Маскве ўзнаўляе – згодна з дагаворам ад 30 ліпеня 1941-га – аносіны з Польшчай. Сталін сядзіць побач з Рузвельтам і Чэрчылям у складзе вялікай тройкі. Мільёны салдат Чырвонай Арміі – рускіх, украінцаў, беларусаў, грузінаў, армян і азербайджанцаў, жыхароў Цэнтральнай Азіі – аддаюць жыццё, змагаючыся супраць гітлераўскай Германіі. У гэтым змаганні гінуць таксама амерыканцы, брытанцы, палякі, салдаты іншых нацыянальнасцей. Варта нагадаць: менавіта мы, палякі, першымі са зброяй у руках супрацьстаялі арміі Гітлера.

Менавіта мы змагаліся з нацысцкай Германіяй з пачатку і да канца вайны. У канцы вайны нашы салдаты складаюць чацвёртую па колькасці армію антыгітлераўскай кааліцыі. Палякі змагаюцца і гінуць на ўсіх франтах: на Вестэрплатэ і пад Коцкам, у бітве за Англію і пры Монтэ-Касіна, пад Леніно і ў Берліне, у партызанскіх атрадах і падчас Варшаўскага паўстання. Сярод іх – браты і дзеці ахвяр Катыні. У бамбардзіроўшчыку Польшкіх Узброеных Сіл у небе над Трэцім рэйхам гіне 26-гадовы Аляксандр Федаронька, старэйшы сын забітага ў Катыні Шымана Федаронькі – галоўнага праваслаўнага капелана Войска Польшкага. Малодшы сын, 22-гадовы Арэст, загінуў – у радах Арміі Краёвай – у першы дзень Варшаўскага паўстання. Яго 24-гадовы брат Вячаслаў, які змагаўся ў групіроўцы АК “Турт”, гіне праз 17 дзён.

У маі 1945 года Трэці рэйх прайграе вайну. Нацысцкі таталітарызм абрушваецца. Хутка мы будзем адзначаць 65-ю гадавіну гэтай падзеі. Аднак для нашага народа гэта была горкая, няпоўная перамога. Мы трапляем у сферу ўплыву Сталіна і таталітарнага камунізму. Пасля 1945 года Польшча існуе, але без незалежнасці. З навязаным ладам. Робяцца таксама спробы сказаць нашу памяць пра польскую гісторыю і польскую ідэнтычнасць.

6. Важнай часткай спробаў фальсіфікацыі была катынская хлусня. Гісторыкі называюць яе хлуслівым фундаментам ПНР. Гэта хлусня абавязвае з 1943 года. Менавіта ў сувязі з ёй Сталін разрывае адносіны з польскім урадам. Свет ніколі не павінен быў даведацца. Сем’і ахвяр былі пазбаўлены права на публічную жалобу, аплакванне і годнае ўшанаванне памяці блізкіх. За хлуснёй стаіць моц таталітарнай імперыі, стаіць дзяржаўны апарат польскіх камуністаў. Людзі, якія расказваюць праўду пра Катынь, плацяць за гэта высокую цану. У тым ліку вучні. У 1949 годзе за тое, што на ўроку пракрычаў праўду пра Катынь, 20-гадовы вучань з Хелма Юзаф Балка па рашэнні вайсковага суда на тры гады трапляе ў турму. Ці – нагадаю словы паэта – сведкамі павінны былі застацца “нязломныя гузікі”, якія знаходзілі тут, на катынскіх магілах?

Аднак ёсць таксама “нязломныя людзі” і – праз чатыры дзесяцігоддзі – таталітарны Галіяф быў пераможаны. Праўда – апошняя зброя супраць насілля – перамагае. Як катынская хлусня была фундаментам ПНР, так праўда пра Катынь з’яўляецца фундаментам свабоднай Польшчы. Гэта вялікая заслуга катынскіх сем’яў. Іх змаганьне за памяць пра сваіх блізкіх, а значыць – за памяць і ідэнтычнасць Польшчы. Заслуга моладзі. Такіх вучняў, як Юзаф Балка. Заслуга тых настаўнікаў, якія – нягледзячы на забароны – гаварылі дзецям праўду. Заслуга святароў, у тым ліку ксяндза-прэлата Здзіслава Пяшкоўскага і забітага ў студзені 1989 года ксяндза Стэфана Нядзеляка – ініцыятара ўстаноўкі катынскага крыжа на могілках Павонзкі. Заслуга друкароў падпольных выдавецтваў. Заслуга многіх незалежных рухаў і “Салідарнасці”. Мільёнаў бацькоў, якія расказвалі сваім дзецям сапраўдную гісторыю Польшчы. Як трапна сказаў некалькі дзён таму прэм’ер-міністр Польшчы, палякі становяцца адной вялікай катынскай сям’ёй.

Усім членам гэтай супольнасці, асабліва сваякам і блізкім ахвяр, шчыра дзякую. Перамога ў бітве з хлуснёй – гэта Ваша вялікая заслуга! Вы добра паслужылі Радзіме!!!

Вялікія заслугі ў барацьбе з катынскай хлуснёй маюць таксама расіяне: дзеячы “Мемарыяла”, тыя юрысты, гісторыкі і чыноўнікі расійскай дзяржавы, якія адважна раскрывалі гэта злачынства Сталіна.

7. Катывінь і катынская хлусня сталі балючай ранай польскай гісторыі, яны таксама на доўгія дзесяцігоддзі атруцілі адносіны паміж палякамі і расіянамі. Немагчыма будаваць трывалыя адносіны на хлусні. Хлусня дзеліць людзей і народы. Прыносіць нянавісьць і злосьць. Таму нам патрэбна праўда. Нельга быць аднолькава правымі, рацыю мае той, хто змагаецца за свабоду. Мы, хрысціяне, добра гэта ведаем: праўда, нават самая балючая, вызваляе. Аб'ядноўвае. Прыносіць справядлівасць. Паказвае шлях да прымірэння.

Давайце зробім так, каб катынская рана магла нарэшце загаіцца і зарубцавацца. Мы знаходзімся на гэтым шляху. Нягледзячы на розныя ваганні і тэндэнцыі, праўды пра Катывіньскі расстрэл сёння больш, чым чвэрць стагоддзя таму. Мы цэнім намаганні Расіі і расіян, якія служаць гэтай праўдзе, у тым ліку наведванне прэм'ер-міністрам Расіі ў сераду Катывіньскага лесу, магіл забітых. Аднак праўда патрабуе не толькі слоў, але і канкрэтных дзеянняў. Неабходна раскрыць усе дакументы, якія датычацца Катывіньскага расстрэлу. Абставіны гэтага злачынства павінны быць поўнасьцю даследаваны і высветлены. Тут, у Катывіні, патрэбны дыялог моладзі: польскай і расійскай, украінскай і беларускай. Важна, каб бязвіннасць ахвяр была пацверджана юрыдычна, каб катынская хлусня знікла назаўсёды з публічнай прасторы. Шляхам, які збліжае нашы народы, мы павінны ісці далей, не спыняцца і не адступаць. Аднак гэты шлях да прымірэння патрабуе выразных сігналаў. На гэтым шляху патрэбны партнёрства, дыялог роўных з роўнымі, а не імперскія мары. Патрэбны роздум пра агульныя каштоўнасці: пра дэмакратыю, свабоду, плюралізм, а не пра сферы ўплыву.

8. Трагедыя Катывіні і змаганне з катынскай хлуснёй – гэта досвед, важны для наступных пакаленняў палякаў. Гэта частка нашай гісторыі. Нашай памяці і нашай ідэнтычнасці. Аднак гэта і частка гісторыі ўсёй Еўропы, свету. Гэта пасыл, які датычыцца кожнага чалавека і ўсіх народаў. Які датычыцца і мінулага, і будучыні цывілізацыі. Катывіньскі расстрэл заўсёды будзе нагадваць пра пагрозу зняволення і знішчэння людзей і народаў. Пра сілу хлусні. Аднак ён будзе таксама сведчаннем таго, што людзі і народы могуць – нават у самы складаны час – выбраць свабоду і абараніць праўду.

Давайце разам ушануем памяць забітых: давайце памолімся на іх магілах. Слава героям! Светлая ім памяць!

Прамова ля магіл ахвяр Катывіньскага расстрэлу была для Прэзідэнта Леха Качыньскага вельмі важнай. З красавіка на падставе чарговай версіі палажэнняў і тэзісаў быў падрыхтаваны ліст да катыньскіх сем'яў (памылкова ўспрыняты некаторымі СМІ як канчатковая версія прамовы). Гэты ліст – надрукаваны сотнямі экзэмпляраў – быў перададзены 6 красавіка арганізатарам паездкі катыньскіх сем'яў на юбілейныя ўрачыстасці.

Апошні тыдзень перад вылетам у Смаленск – гэта час інтэнсіўнага роздуму Прэзідэнта над канчатковай версіяй прамовы. У пятніцу, 9 красавіка, тэкст апошняй версіі разгорнутых тэзісаў Прэзідэнт узяў з сабой у Бельведэр, дзе ён рыхтаваўся да выступлення. Як вядома, Лех Качыньскі не чытаў свае найбольш важныя прамовы. Ён часцей “гаварыў ад сябе”. Гэта дазваляла яму рабіць свой пасыл дакладным, трапным. Часам гэта азначала змену стылю, пропуск пэўнага тэзіса, слова альбо метафары, часам – разгортванне думкі, якую ён лічыў асабліва важнай. Так было 1 верасня 2009 года на

Вестэрплатэ, так было б 10 красавіка 2010 года. Аднак праз трагічную катастрофу там, у
Катынскім лесе, яго словы не прагучалі.